

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему НОМІНАТИВНА І КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ
СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ Г. ГРАССА)**

Виконав: студент 6 курсу, групи 8.0359-нп
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.043 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
німецька
освітньо-професійної програми
Переклад(німецький)
Я.В. Павловський
Керівник к.ф.н., доц. Яценко П. І.
Рецензент к.ф.н., доц. Вапіров С.Ю.

Запоріжжя – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ	7
1.1.3 історії вивчення складного речення	7
1.2. Номінативна організація складнопідрядного речення	19
1.3. Комунікативна організація складнопідрядного речення	21
1.4. Художній дискурс та його загальні характеристики.....	27
РОЗДІЛ 2. НОМІНАТИВНА ТА КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	33
2.1 Формально-граматичний аспект складнопідрядного речення у художньому дискурсі.....	33
2.2 Когнітивно-семантичний аспект складнопідрядного речення у художньому дискурсі.....	38
2.3 Комунікативна організація складнопідрядного речення у художньому дискурсі	42
ВИСНОВОК	46

РЕФЕРАТ

Загальна кількість сторінок 47, кількість використаних джерел 45.

Об'єктом дослідження є складнопідрядні речення у художньому дискурсі, які були відібрані з твору «Траєкторія краба» Гюнтера Грасса, а **предметом дослідження** є номінативна та комунікативна організація складнопідрядних речень.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного устрою складнопідрядних речень на матеріалі вказаного твору Г. Грасса.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення теорії складнопідрядних речень (опираючись на дослідження таких вчених, як Приходько А.М., Гулига Е.В, Адмони В.Г.).

Отримані результати: Сучасний письменник Г. Грасс використовує різні синтаксичні конструкції, кожна з яких виконує певну стилістичну функцію у дискурсі, надаючи при цьому тексту виразності та неповторності. Серед різних типів складнопідрядних речень немає таких, які б були характерними для його авторського дискурсу та тому перспективним вважаю подальше дослідження складнопідрядних речень та визначення їх домінантних типів в інших творах цього автора.

Найбільш поширеними складнопідрядними конструкціями речень є винесення підрядних речень у постпозицію до головного та інтерпозицію, що особливо характерно для додаткових, означальних, наслідкових та темпоральних речень.

Ключові слова: література, мова, синтаксис, складнопідрядне речення, когнітивний аспект, художній дискурс, Г. Грасс.

ВСТУП

Текст являє собою високо організоване явище, в якому всі одиниці і категорії надзвичайно складно переплітаються між собою [Перебийніс В. С., 1967, С. 98]. Кожен текст складається із слів, словосполучень та речень. Без речень неможливе формування тексту, адже вони є тими компонентами, з яких і складається зміст тексту. Синтаксичний склад тексту залежить від різних чинників, а саме від стилю та жанру художнього твору, індивідуально-авторського стилю письменника, елементів та компонентів тексту тощо.

Вивчення категорій дискурсу являє собою одну з актуальних проблем у сфері сучасних лінгвістичних досліджень. На сьогодні дослідження дискурсу пов'язані перш за все з аналізом різних характеристик мовної особистості. Вивчаючи мовну особистість, лінгвісти виявляють систему властивих цій особистості видів дискурсу (тексту, зануреного в ситуацію).

Дана робота присвячена дослідженню номінативних та комунікативних особливостей складнопідрядного речення, їх специфіку застосування у творі сучасного німецького письменника, лауреата Нобелівської премії Гюнтера Грасса «Траєкторія краба». Граматичні ознаки та семантичні функції складнопідрядних речень в художньому дискурсі німецьких письменників висвітлювалися у працях зарубіжних авторів І. Г. Марголін, а також російських та українських вчених, зокрема, В. Г. Адмоні, В. В. Виноградова, О.І. Москальської, Т. М. Гостюк, Ю. П. Бойко, Т. В. Бухінської тощо. Однак, формально-граматичні та комунікативні особливості творів Г. Грасса не ставали у центрі такої розвідки, що й обґрунтовує **актуальність даної розвідки**. Окрім того, художній стиль має чуттєво-емоційний характер, і саме цим відрізняється від інших стилів мови та привертає увагу дослідників, до того ж формує почуття прекрасного, світоглядні погляди, естетичні смаки та спонукає до роздумів.

Об'єктом дослідження є складнопідрядні речення у художньому дискурсі, які були відібрані з твору «Траєкторія краба» Гюнтера Грасса.

Предметом дослідження є номінативна та комунікативна організація складнопідрядних речень у художньому дискурсі, а саме у творі «Траєкторія краба» Гюнтера Грасса.

Мета роботи є виявлення особливостей формально-граматичного, семантико-синтаксичного та комунікативного устрою складнопідрядних речень на матеріалі вказаного твору Г. Грасса.

Згідно із вказаною метою поставлені такі завдання:

- 1) визначити поняття «складне речення» та «складнопідрядне речення»;
- 2) дослідити номінативну організацію складнопідрядного речення у художньому дискурсі;
- 3) проаналізувати сполучувані засоби, що використовуються при утворенні складнопідрядних речень;
- 4) вивчити особливості комунікативної організації складнопідрядних речень на матеріалі вибірки з твору Г.Грасса.

Методами дослідження стали метод суцільної вибірки, ототожнення, аналіз складнопідрядних речень (далі СПР).

Практична цінність роботи обумовлена тим, що вперше проводиться комплексне вивчення СПР на матеріалі Г. Грасса.

Структура та обсяг роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі подано загальні відомості про дану наукову працю, починаючи від умотивування теми, наведення мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі розглядаються номінативна та комунікативна організація СПР та художній дискурс.

У другому розділі проводиться детальне вивчення особливостей СПР на матеріалі опрацьованої вибірки з твору Г. Грасса, досліджується їх формально-граматична, семантико-синтаксична та комунікативна організація.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи.

Загальна кількість сторінок 51, кількість використаних джерел 45.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ВИВЧЕННЯ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1.1. З історії вивчення складного речення

Три типи складних речень – складносурядні, складнопідрядні і безсполучникові – зафіксовані в найстаріших пам'ятках давньоруської писемності, тобто вже до початку історичного періоду. Це означає, що в різній мірі розгалужено, диференційовано вони існували ще до початку X ст., і початок процесу їх утворення, складання доводиться, отже, на доісторичний період.

Разом з тим цей процес активно розвивається і в історичний період, особливо з XIV-XV ст.[Шульжук2004, с. 69].

Самі складні сполучникові речення більш строго структуруються, централізуються, розвиваються в напрямку диференційованого вираження різнотипних синтаксичних відносин. У руслі загальних тенденцій в динаміці граматичної будови мови в цілому, складних сполучникових речень зокрема, удосконалюються і безсполучникові складні речення, одночасно протиставляючи їм формально і семантично [Шульжук 2004, с.81].

Якщо синтаксичне оновлення і вдосконалення сполучникових речень в кінцевому рахунку призводили до подолання полісемії та диференційованої реалізації відповідних відносин, то безсполучникові речення, навпаки, розширювалися і поглиблювалися семантично, спеціалізуючись в якості засобів об'ємного, синкретичного, узагальненого вираження думки.Що ж стосується загальноісторичного процесу формування складних речень в цілому, то він протікав послідовно, – від простого збігання безсполучникових структур до сполучникових речень із синтаксично оформленими предикативними частинами, що в свою чергу також шикуються ієрархічно.

У сфері складних речень історично первинний, таким чином, аналог безсполучникового складного речення, лише інтонаційно об'єднував в собі два простих речення, які перебували між собою у відношенні збігання.

Це ще не було безсполучниковим реченням в сучасному сенсі слова, бо безсполучникове складне речення в сучасних мовах – це величина, яка включена в парадигму складних речень в їх сукупності, тобто величина, яка одночасно співвіднесена з складносурядними і складнопідрядними реченнями. Де немає складносурядних і складнопідрядних речень, там не може бути і безсполучникових складних речень [Степаненко 1997, с. 59]. Безсполучниковому складному реченню передувала стадія елементарного збігання простих речень, позбавлених граматичних засобів, що сигналізують про характер взаємин між ними.

Засоби зв'язку між ними зароджуються пізніше. Це, перш за все, найдавніші за походженням сполучники-частинки і, а, але. Їх поява представляла собою великий крок вперед по шляху синтаксичного розвитку, оскільки сполучник своїм місцеположенням та значенням простого соположення мляво скоординованих між собою предикативних одиниць трансформувалася в співвіднесені один з одним в тому чи іншому відношенні частини цілого – складного речення з формально визначеними кордонами частин [Степаненко 1997, с. 216].

Пізніше паралельно відбувалося також складання складнопідрядних речень на базі тих же аналогів безсполучникових, але не на базі складносурядних, як іноді вважають.

За часом утворення складнопідрядні речення, таким чином, замикають ланцюг розвитку складних речень як таких. Звідси, що будь-якої хронологічної або генетичної залежності між складносурядними і складнопідрядними реченнями в історії мови не існує.

Разом з тим цілком очевидно, що складнопідрядне речення, будучи найважливішим спеціалізованим засобом мовного вираження деталізованих, субординованих зв'язків і відносин між предметами, явищами, подіями

дійсності, самим фактом свого становлення свідчить про суттєвий розвиток синтаксису, що відбувалося паралельно з вдосконаленням думки і процесів мислення.

Якщо спробувати знайти якісь аналоги складнопідрядних речень в плані реалізованих ними відносин, то вони виявляються не в сфері складних речень, а в структурі генетично первинного простого двоскладного речення.

Відносини у складнопідрядних реченнях багато в чому повторюють відносини у простому реченні. Такі, наприклад, відносини об'єктні, атрибутивні, реляційні, предикативні та ін. ні за формою організації предикативних частин, ні за основною типологією відносин, які висловлюються в ньому, складне речення не відрізняється особливою оригінальністю [Арполенко 1982, с. 36].

Більш того, складносурядні речення представлені надзвичайно бідно, до того ж із запозиченими засобами зв'язку, при тому, що складнопідрядні конструкції утворюють добре розвинену і досить розгалужену систему, орієнтовану на дієслово як частину мови та на всю різноманітність другорядних членів речення [Безпояско 1993, с. 83].

У принципово-синтаксичному плані складні речення в сучасній німецькій мові не відрізняються. Відмінності, головним чином, – кількісні, за мірою шліфування, розробленості і функціонально-стилістичної диференційованості відповідних конструкцій, напр.: (1) *Er meint wohl diese Fastination zerstyren zu können. Als ob Abaelards Fastination von seinen Hoden ausging* /L. Rinser/; (2) *Ich weiss nicht mehr, was ich meinen Eltern gesagt habe. Dass ich die Fahrt mit meinem Freund Matthias mache?*

Однак при виявленні їх синхронної структурно-семантичної типології надзвичайно важливими виявляються саме ці кількісні характеристики, за якими вони постають як складові відповідних оповідних норм епохи і авторського ідиостилю.

Щоб зрозуміти глибину відмінностей цих норм та ідиостилю, досить, наприклад, зіставити синтаксис прози відомих письменників. Подібного роду стилістико-синтаксичні зіставлення дають можливість розмірковувати про те, якими можуть бути стадії і ступені стилістичного розгортання речення в напрямку його ускладнення і поглиблення. Ці напрямки охоплюють рух, зокрема, від синтаксичної розкиданості, слабо вираженою централізованності – до рамкового синтаксису, від синтаксичної свободи – до симетрії синтаксичних частин цілого, від симультанності – до динаміки, від економності деталей – до орнаментальності, від образотворчості – до аналізу, який передбачає широке використання підпорядкування, послідовного підпорядкування тощо.

У складному реченні конструюються такі частини, що не підтримані паралелізмом в синтаксисі простого речення. Отже, воно перетворюється в більш високу структуру, що не зводиться до суми простих речень. Цілком звичним стає, зокрема, поєднання в межах складного цілого власне предикативних одиниць з конструкціями уявлення, предикативність яких виявляється обумовленою виключно контекстом.

Вчення про складень речення отримало достатній розвиток лише в ХІХ столітті. Із самого початку в розумінні суті складного речення і в принципах його опису у різних вчених-лінгвістів спостерігалось багато спільного:

1. Складне речення трактувалося як з'єднання декількох простих речень. А. М. Пешковський і А. А. Шахматов [Шахматов 1991, с.120] вважали неприйнятним навіть сам термін «складне речення», так як він називає кілька речень одним реченням і тим самим створює плутанину.

2. Складнопідрядні речення ототожнювалися з простими реченнями, в яких один із членів (означення, обставини або додатки) виділялося в самостійне речення;

3. Безсполучникові складні речення ототожнювалися зі сполучниковими.

Увага таких відомих лінгвістів (А. А. Шахматов, А. М. Пешковський, М. М. Петерсон) була звернута в першу чергу на структуру речення. Детально розглядалися форми поєднання частин в складі складного речення, співвідношення видо-часових форм дієслів-присудків.

Наступний етап вивчення, який значно розширив розуміння складного речення, пов'язують з роботами М. С. Пospelова (середина 50-х рр. ХХ ст.) Він висунув концепцію, котра суттєво відрізняється від традиційного вчення про складне речення. В її основі – розуміння складного речення як цілісної структури, яка виступає в якості однієї комунікативної одиниці. М. С. Пospelов [Пospelов 1950, с. 322] в аналізі складного речення вважає за необхідне враховувати структуру і семантику.

У концепції М. С. Пospelова з'являються нові важливі положення:

1. Протиставляються сполучникові та безсполучникові складні речення. Складне безсполучникове речення розглядається як окремий тип;

2. Досліджуються структурно-семантичні особливості складнопідрядних речень. У зв'язку з цим виділяється два типи складнопідрядного речення: складнопідрядне речення, в якому підрядне пов'язане зі словом головної частини і складнопідрядне речення, в якому підрядне пов'язане з усім обсягом головного.

3. Детально описуються структурні типи складного речення.

Великий внесок у вчення про складне речення внесла і В. А. Белошапкова. У 1966 році вийшла її робота «Складне речення в сучасній мові» [Белошапкова 1989, с. 800] В. А. Белошапкова продовжує напрямом у вивченні складного речення, який був розпочатий М. С. Пospelовим.

Характеризуючи складносурядні речення, В. А. Белошапкова виділяє відкриту і закриту структуру, однотипні / різнотипні відносини, а також детально аналізує семантичні відносини, які виникають між частинами складносурядного речення. Описуючи структуру складнопідрядних речень, В. А. Белошапкова вводить поняття розчленованості / нерозчленованості. Ці

поняття по суті близькі до висунутих М. С. Поспеловим – двочленних / одночленних – але В. А. Белошапкова уникає аналогії з двоскладними / односкладними реченнями.

Для розчленованих складнопідрядних речень обов'язковою ознакою є віднесення додаткової частини до всього обсягу головного речення, для нерозчленованих – до члена речення в головній частині.

При аналізі складного речення О. О. Шахматов надавав перевагу терміну «співпідрядність» поряд із «підрядністю», тому що він ясніше вказує на зв'язок і взаємозалежність сполучуваних речень.

Сутність співпідпорядкування О. О. Шахматов зводив до формально вираженого різними видами зчеплення і до різних ступенів цього зчеплення простих речень.

Такий підхід якоюсь мірою розвиває В. Гусов, який підкреслює, що у структурі складного речення «підрядне речення не менш важливе, ніж головне, тому що складнопідрядне речення становить таке ж неподільне ціле, як і просте речення, з тією лише різницею, що один або декілька членів першого (складного) виражається неокремими словами, а цілими реченнями (підрядними)», тому й не можна вважати доцільним поділ речень на головні і підрядні [Золотова, 2006, с. 14-21].

Саме у цьому і спостерігається переклик думок О. О. Шахматова і В. Гусова, адже О. О. Шахматов, виходячи з розуміння складнопідрядного речення як певної синтаксичної єдності і проводячи на цій підставі паралель між структурою простого і структурою складного речень, відзначає, що ці структури можуть бути односкладними і двоскладними.

До останніх належать ті конструкції, у яких об'єднані речення не можуть існувати одне без одного.

Сюди слід зараховувати:

- 1) умовні,
- 2) наслідкові,

3) відносні, коли одне з них є підметом щодо іншого, підрядні речення [Шахматов, 1991, с. 142].

Подібний погляд у сучасній лінгвістиці розвиває І. Р. Вихованець, який підкреслює, що такого плану конструкції «виражають суб'єктні відношення, які виникають у результаті заміщення суб'єктної синтаксеми реченнєвим компонентом» і «за своїми особливостями наближаються до простого речення» [Вихованець 1992, с. 43].

Про співвідношення підрядного й сурядного зв'язку гостро поставили питання В. О. Богородицький і О. М. Пешковський. При цьому В. О. Богородицький заперечив уподібнення підрядних речень другорядним членам речення, наголошуючи, що при диференціації підрядних частин слід врахувати:

- 1) до чого відноситься підрядна частина;
- 2) які формальні слова вживаються для зв'язку головної і підрядної частин;
- 3) які смислові відтінки в кожному випадку належать самим підрядним реченням .

В. О. Богородицький на цій підставі розрізняє такі типи підрядних речень (див. Табл 1.1):

Табл 1.1
Види складнопідрядних речень

ВИДИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ				
Вид	Значення підрядної частини	Засоби зв'язку	Питання, на які відповідає підрядна частина	
З підрядними означальними частинами	Пояснює іменник, займенник або іншу частину мови в значенні іменника в головній частині	Сполучні слова: <i>хто, що, який, чий, котрий, де, коли, куди, звідки</i> ; сполучники: <i>що, ніби, мов, наче</i> і под.	який? чий? котрий?	
З підрядними з'ясувальними частинами	З'ясовує, пояснює в головній частині значення дієслова-присудка (найчастіше) або іншої частини мови	Сполучні слова: <i>хто, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, як</i> ; сполучники: <i>що, щоб, мов, ніби, наче, неначе</i> і под.	Питання непрямих відмінків: кого? чого?, кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?	
З підрядними обставинними частинами	Місця	Указує на місце або напрям дії головної частини	Сполучні слова: <i>де, куди, звідки</i>	де? куди? звідки?
	Часу	Указує на час здійснення того, про що говорить в головній частині	Сполучники: <i>коли, як, після того як, з того часу як, як тільки, щойно, ледве, тільки що</i> ; сполучні слова: <i>відколи, поки, доки, аж поки, аж доки</i>	коли? відколи? як довго? з якого часу? з яких пір?
	Способу дії і ступеня	Указує на ступінь вияву ознаки або спосіб дії головної частини	Сполучники: <i>щоб, що, мов, як, чим... тим, наче, неначе, ніби</i> ; сполучні слова: <i>як, скільки, наскільки</i>	як? якою мірою? наскільки? яким способом?

Підрядні означальні речення (die *Attributsätze*) виконують функцію уточнення щодо якогось члена головного речення, вираженого іменником, субстантивованою або субстантивно вжитою частиною мови, функцію поширеного означення. Вони відповідають на питання **welcher? welche? welches? was für ein? was für eine? was für ein?**. За місцеположенням

підрядні означальні речення найчастіше бувають кінцевими, але можуть бути початковими і серединними. За способом сполучення з головним реченням вони бувають відносними, сполучниковими і безсполучниковими. Найчастіше вживаються відносні підрядні означальні речення. Вони вводяться відносними займенниками **der, die, das; welcher, welche, welches; wer, was; wasfür ein, wasfür eine, wasfür ein** з прийменниками або без них.

Відносний займенник **der, die, das** як сполучне слово у підрядних означальних реченнях може вживатися у називному відмінку і в усіх непрямих відмінках з прийменниками або без них.

Відома також спроба Є. Ф. Будде вкласти все розмаїття підрядних зв'язків у структурі складного речення у дворозрядну систему. Він запропонував розмежовувати лише два види підрядних частин: підрядні означальні та підрядні додаткові [Гуйванюк 2003, с. 63].

До перших відносяться такі складнопідрядні речення, у яких підрядна частина стосується підмета головної частини.

До складнопідрядних із підрядними додатковими належать такі, у яких підрядна частина стосується присудка головної частини.

«Підрядні речення, що відносяться до підмета головного речення, відповідають означальним словам простого речення і сполучаються з ним переважно способом узгодження, а підрядні речення, які відносяться до присудка головного речення, відповідають додатковим словам і сполучаються з цим присудком переважно способом керування» [Гуйванюк 2003, с. 65].

Неодноразово здійснювалася спроба підмінити класифікацію підрядних частин кваліфікацією підрядних сполучників. Так, Д. М. Овсянико-Куликовський у своїх працях подає класифікацію лише тих підрядних сполучників, які приєднують підрядні частини у складному реченні [Степаненко 1997, с. 139].

Поряд із сполучниками розглядаються також інші засоби зв'язку частин у складнопідрядному реченні. Безперечно, такий підхід є суто формалістичним, оскільки тип підрядної частини поставлено в залежність від того слова, за допомогою якого підрядна частина сполучається з головною.

До XVIII ст. в граматиках німецького мовознавства не ставилося питання про структуру складного речення, так як речення розглядалося як частина риторики, як форма судження. Починаючи з XVIII ст. робляться складнопідрядні речення для вивчення речення з точки зору граматичної, в результаті чого «періодом» стали називатися будь-які складні речення, а також складнопідрядні з одним підрядним [Behaghel 1932, с. 260].

Наприкінці ж XVIII ст. речення визначається як судження, виражене словами, на противагу чому в другій половині XIX ст. в висунутих концепціях представників психологічного напрямку, заснованих на розумінні мови як явища індивідуальної свідомості, структура і граматична природа речення не відображені. Так, Р. Пауль реченням вважає акт з'єднання уявлень [Paul 1937, с. 121], В. Вундт, німецький філософ і психолог, визначає речення як розподіл складного цілого уявлення на складові частини [Jung 1954]. Найбільш значущою для теорії речення стало висунуте в першій половині XX в.

Складнопідрядні речення ставилася одиниця, що складається з головного речення, яке ототожнювалося з самостійним реченням, прирівнюється до члена простого речення.

Існуючі відносини всередині простого речення можуть повторюватися на більш високому рівні всередині складнопідрядного речення [Becker 1837, с. 411], що послужило основою для розвитку думки в працях представників логічного [Behaghel 1932, с. 230-268] і окремих працях психологічного напрямків [Адмоні 1963, с. 123], про те, що головне речення є носієм основного висловлювання, а підрядне, метою якого є вираз побічних, які не мають важливого значення думок - носієм другорядного висловлювання, що чітко відображено і послідовно описано в граматиці Гейзе, у форми

підрядних речень, а підпорядкування, на його думку, служить для граматичного вираження залежності думок з точки зору логічної [Адмоні 1963,с.335].

Виходячи з вищесказаного терміном «derHauptsatz» позначається як головне речення гіпотаксис (складнопідрядні речення), так і самостійне, а також всі інші речення, що входять до складу паратаксису (Складносурядного речення), що є невірним, так як оформлення і ступінь закінченості висловлювання головного речення та самостійного речення різні. Спочатку службовець для визначення підрядного речення термін «Der Nebensatz» згодом було замінено терміном «derGliedsatz», так як саме він в більшій мірі відповідає розумінню сутності складнопідрядного речення як члена простого речення.

Розглядається історія вивчення складнопідрядного речення в німецькому мовознавстві, який зводився до аналізу підрядних речень і способів їх зв'язку з головним, внаслідок чого в граматиці німецької мови можна виділити різні принципи класифікації складнопідрядних частин СПР (складнопідрядних речень). Відповідно до першого принципу СПР прирівнюються до членів простого речення (традиційний або синтаксичний принцип), згідно з другим диференціюються виходячи з значення спілок і союзних слів (семантичний принцип), в третьому - зіставляються з тією чи іншою частиною мови (Морфологічний принцип).

Нині до підрядних речень застосовні обидва терміни (derNebensatz, derGliedsatz) [Адмоні 1964,с. 102].

1. Пізніше Г. Пауль [Paul 1937,с. 118-158] і К. Боост [Boost1955, с. 113-134], ототожнюючи з членами простого речення не тільки підрядне, а й головне речення, автоматично переносять особливості простого речення на складнопідрядне.

На початку XIX ст. в німецькій граматиці представником логічного напрямку К. Ф. Беккером [Becker 1837, с. 239] була запропонована нова концепція угруповання складнопідрядних речень по морфологічним

принципам (яка не має аналогів в українській лінгвістичній науці) в залежності від лежачого в основі підрядного речення поняття, що послужило виділення трьох типів складнопідрядних речень: речень-іменників або відмінкових (субстантивних), речень -адвербіальних, речень -прикметників (ад'єктивних).

Дана класифікація зі змінами відображена в граматиці німецької мови *DerGroßeDuden (Leipzig, 1935)*, в якій з'ясувальні підметові діляться на стверджуючі (*WerOhrenhat, derhöre. Esistbekannt, daß ...*); питальні (*Ichwillwissen, wosieist*), якими вважаються з'ясувальне додаткове речення (*DasBeispiel, welchesesgibt...*); непряма мова, до яких відносяться обумовленні: місцем, часом, мети, умови причини.

Однак розглянута класифікація в Граматиці Дуден більшою мірою полягає в поєднанні синтаксичного, морфологічного і семантичного принципів.

Крім того, зазначені типи додаткових в свою чергу К. Ф. Беккером поділяються між собою ще на два великих розряди: істинні (*echteNebensätze*), що містять у своїй основі поняття і виконують функцію підмета або доповнення (речення-іменники і деякі речення-прикметники), і нескладнопідрядні речення авжні (*UnechteNebensätze*), в основі яких знаходиться судження (речення-прислівники і частина речень-прикметників). Значно пізніше дана концепція також була підтримана О. Бегагелем [Behagel 1932, с.110-221] при описі визначальних відносних складнопідрядних і в статті В. Бранденштейна [Brandenstein 1926, с. 110-213], де він піддав критиці новітні теорії складнопідрядного речення, висловивши думку про те, що частина додаткових має значення тільки в поєднанні з головним реченням, так як в деяких з них відсутній і форма, і зміст самостійного речення. Такі синтаксичні одиниці він відносить до істинним, наводячи як приклад речення, що мають сполучник *daß*, протиставивши їм структури з союзом *weil*, які він зараховує до неістинним, які мають тільки лише зовнішню форму складнопідрядних.

Морфологічний принцип в німецькій граматиці є менш вірним з усіх представлених систем складнопідрядного речення в німецькому мовознавстві, так як на противагу можливого функціонального ототожнення підрядних речень членам простого речення неможливим є зіставлення, наприклад, з такими частинами мови, як іменник або прислівник, що не мають нічого спільного з підрядним.

1.2. Номінативна організація складнопідрядного речення

У сучасній німецькій мові складні речення можуть виражатися двома граматичними структурами: 1) складносурядні речення з формально незалежними частинами (паратак西斯): 2) складнопідрядні речення з головною та підрядною частинами (гіпотак西斯). Відмінності цих моделей складного речення ґрунтуються на структурно-граматичних особливостях, а також на різноманітних змістовних і логічних відношеннях між частинами складного речення [Arsenjewa 2012, с. 380]. За визначенням О. С. Ахманової, складнопідрядні речення – це різновид складного речення, що характеризується синтаксичною нерівноправністю його складових, синтаксичною залежністю підрядного речення від головного [Ахманова 1969, с. 429]. Більш повне визначення складнопідрядного речення дає В. М. Ярцева, на думку якої складнопідрядне речення – це синтаксична конструкція, що утворюється шляхом поєднання декількох (мінімум двох) речень на основі сполучникових зв'язків підпорядкування або безсполучникового зв'язку [Ярцева 1990, с. 479].

У німецькій мові виділяють такі основні види підрядних речень: означальні, з'ясувальні, обставинні (місця, часу, способу дії та ступеня, порівняльні, причини, наслідкові, мети, умовні, допустові). Складнопідрядні речення з кількома підрядними класифікують за характером зв'язку між частинами [Приходько 1998, с. 153]:

- 1) складнопідрядні речення з послідовною підрядністю;

- 2) складнопідрядні речення з однорідною підрядністю;
- 3) складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю

Перевага надається сполучникам, інколи вони становлять єдино можливий спосіб поєднання предикативних одиниць (у СПР з темпоральними, модальними та каузальними підрядними реченнями).

У СПР з темпоральним підрядним реченням найбільш уживаними сполучниками є *erst* та *wenn*, що зумовлено їх семантико-синтаксичною організацією (послідовність дій):(1)*Wenn du dann das Geld hast, lauf ich den Leuten wieder weg.*

У сфері обумовленості найбільш продуктивними стали сполучники *wenn* та *weil*:(2)*Wenn ich jetzt beginnen muß, mich selber abzuwickeln, wird alles, was mir schief gegangen ist, dem Untergange eines Schiffes eingeschrieben sein, weil nämlich, weil Mutter damals hochschwanger, weil ich überhaupt nur zufällig lebe.*

Через незначну поширеність інших видів підрядних у складі СПР, наприклад, поступки, умови тощо, такі сполучники, як *wie*, *obwohl* тощо не були виявлені.

Використання відносних займенників є найбільш характерним способом введення підрядного означального:(3)*Gibtes denn jemanden, der das kann?*

При цьому близько 90% підрядних речень приєднуються за допомогою відносного займенника *der, die, das*.

Підрядні з'ясувальні речення додаються у СПР за допомогою різних підтипів сполучникових слів:(4)*Irene Gerlach weiß, was sie will. Warum sie das jetzt nicht mehr kann, weiß ich nicht. Sie wissen natürlich nicht, worum sich's handelt.*

Так, у якості з'єднувального елемента поширені відносні займенники *wer, was*, а також займенникові сполучники *warum, wie* та займенникові прислівники *wo(r)+um, auf, mit*.

Додаткове СПР зі з'ясувальної сфери є єдиним типом речення, де використовується асиндетична субординація: (5) *Ich weiß, es liegt nicht an dir.*

При подальшому вивченні СПР аналізу підлягала структура кожного речення, де особливу увагу було приділено розташуванню підрядного речення по відношенню до головного- пре-, інтер- та постпозиції.

Однак розташування деяких з підрядних є традиційним, єдино можливим (напр. означальні ПР завжди займають інтер- або постпозицію відносно головного). Якщо підрядне речення може займати різні позиції, обраний варіант у певному реченні обумовлений інтенцією автора.

Найпродуктивнішим є винесення ПР у постпозицію до головного, що особливо характерно для додаткових, означальних наслідкових та ірреальних порівняльних речень: (6) *Erstens hat er vielleicht so große Ohren, dass du in seiner Ohrmuschel sitzen kannst. Es klingt, als ob jemand trinke.*

Отже, у СПР речення перебувають між собою у певному семантичному і граматичному зв'язку і залежності. Одне просте речення у складнопідрядному реченні є граматично самостійним, ведучим, а друге, підрядне, яке пояснює перше речення, чи певний його член. Головне і підрядне речення граматично не рівноцінні. Особливістю складнопідрядного речення є залежність підрядного речення від головного. Ця залежність вже виявляється в структурній будові підрядного речення. Важливим засобом підрядності виступає порядок слів у самостійному реченні і характеризується рядом особливостей.

1.3. Комунікативна організація складнопідрядного речення

За характером семантики опорного слова, його комунікативного навантаження в межах з'ясувально-об'єктних складнопідрядних речень виділяються конструкції інформативного та корективного типів.

Опорні слова в конструкціях першого типу мають констатувально-повідомлюване значення, за своєю природою (у плані актуальної інформації) комунікативно малозначні, а в конструкціях другого типу мають те чи інше суб'єктивно-модальне забарвлення (оцінка змісту підрядної частини, ствердження чи заперечення його, вираження сумніву з приводу змісту підрядної частини) і комунікативно завжди значущі [Орехов 2003, с. 211-215].

З'ясувально-об'єктні придієслівні складнопідрядні речення з лексично вираженою темою найчастіше мають інформативний характер і належать до конструкцій з гнучкою структурою. Але при цьому слід зауважити про їхню неоднорідність за ступенем гнучкості структури, який залежить від поширення опорного слова й деяких інших чинників.

У тих випадках, коли опорне слово інформативного речення є поширеним, з перестановкою частин не відбувається зміни значення речення, що свідчить про абсолютну гнучкість його структури:

Якщо ж опорне слово непоширене, а підмет головної частини виражений займенником, то зміна порядку частин, яка супроводжується перестановкою слів у головній частині, спричиняє до набуття реченням певного корективного забарвлення, що свідчить про обмежену гнучкість його структури:

Корективні речення серед з'ясувально-об'єктних конструкцій розглядуваного типу зустрічаються зрідка. Зміна порядку частин у цих реченнях не викликає зміни їхнього значення, що вказує на абсолютну гнучкість таких реченнєвих структур:

Для представлення та аналізу речень був здійснений їх розподіл на три групи:

- складнопідрядні речення із підрядними у постпозиції: (1) *Die Bilder stammen aus einer Zeit, in der zum ersten Mal Farben verwendet wurden;*

- із підрядними у препозиції: (2) *Als ob ich mein ganzes Leben hier wohnte, muss ich jetzt in diesem blöden Haus damit wohnen;*
- із підрядним в інтерпозиції: (3) *In seiner Wohnung, in der wir auch viel Zeit zu dritt mit Christine verbrachten und wo immer Staub auf dem Boden lag und es immer unordentlich aussah, ging ich stumm und aufgeregt.*

Надалі необхідно визначити, що саме у інформаційній структурі речення є темою, вже відомою інформацією, а що ремою, тим новим, важливим, про що повідомляється, і що в наступних реченнях надфразної єдності може трансформуватися в тему. Ми використовуємо наявні показники теми та реми в німецькій мові та, застосовуючи метод *аналізу за членами речення*, визначаємо ці показники у відібраних складнопідрядних реченнях.

З-поміж маркерів актуального членування розрізняють: лексичні, морфологічні та синтаксичні. Представлений метод аналізу за членами речення є важливим, оскільки граматичне членування та актуальне членування речення пов'язані між собою, хоча їхні межі можуть не збігатися. Іншими словами, на формальний каркас речення накладається інформаційний, певний член речення використовується для вираження теми або реми. Підкреслимо, що поняття прямий та зворотній порядок слів в аспекті актуального членування речення означають не послідовність розташування граматичних членів речення, а послідовність розташування теми та реми. Присудок здебільшого (за рідкісними винятками) виражає рему. Іноді присудок виступає на початку речення, що є вказівкою на емфатичну рему, виражену предикативом. У такому разі ми фіксуємо інверсійний порядок слів.

Деякі члени речення можуть виступати для реалізації як теми, так і реми. Це явище, наприклад, стосується обставини. Вона може виражати тему в постпозиції. Зазвичай у німецькому складнопідрядному реченні функціонує

обставина часу, а за нею – місця. Висунення на перше місце обставини й одночасне використання інверсії може створювати експресивність, тобто рему. У наведеному нижче прикладі рему виділено напівжирним курсивом: (4)*Mit offenem Mund und glasigen Augen starrte der Araber lange auf die schwarzgelbe Murän.*

По-різному виявляє себе прямий і непрямий додаток. Додаток розташовується в реченні так: спочатку непрямий, потім прямий. У мові спостерігається і такий порядок: тема (прямий додаток) – рема (непрямий додаток).

Застосовуючи *метод аналізу за членами речення*, звертаємо увагу на один з важливих засобів актуального членування – порядок слів. Зворотній порядок слів часто спостерігається в реченнях, де неозначений артикль, зазвичай показник реми, функціонує як тема. Таку ситуацію бачимо у реченнях, де на першому місці знаходяться другорядні члени речення, формальний підмет чи частка, а також предикатив. У такому випадку мова йде про емпатичну рему.

Достатньо важливу роль для визначення в реченні даного й нового відіграє контекст. Саме тому в дослідженні застосовано *метод контекстуального аналізу*. Одним із аспектів контекстуальної зумовленості актуального членування речення слід вважати той факт, що рема одного речення стає темою наступного. У німецькій мові, зокрема, спостерігаємо зміну неозначеного артикля попереднього речення означеним артиклем наступному. Ізольоване речення, без оточення, комунікативної ситуації ще не дає повної картини для сприйняття інформації. Ось чому ми розглядаємо речення як частину надфразної єдності. Навіть неозначений артикль іноді може виражати тему, що виявляється, власне, при зворотньому порядку слів.

Для адекватної ідентифікації складників актуального членування необхідно володіти контекстом, щоб зрозуміти, чому саме той або інший член речення знаходиться в емпазі і чи виступає він у ролі теми або реми: (5) *Siemüssenverstehen, wasesmitunsererFirmaaufsichhat. Wir sind anders und wir*

sind stolz darauf. Wir haben einundvierzig Anwälte, sind also klein im Vergleich zu anderen Firmen. Wir stellen nicht sonderlich viele Mitarbeiter ein, ungefähr einen pro Jahr. Wir offerieren die höchsten Gehälter und Zulagen im ganzen Land und das ist keine Übertreibung. Deshalb sind wir sehr wählerisch. Wir haben Sie ausgewählt, nachdem wir mehr als zweitausend Jurastudenten an den besten Universitäten überprüft hatten. Es wurde nur ein Brief versandt.

Розглянемо складнопідрядне речення: (6) *Wir haben Sie ausgewählt, nachdem wir mehr als zweitausend Jurastudenten an den besten Universitäten überprüft hatten.* Застосовуючи структурний метод (при аналізі безпосередніх складників), визначаємо склад речення, тобто члени речення, якими частинами мови вони виражені. Надалі записуємо структурну схему усього складнопідрядного речення. Отже, в головній препозиційній частині у ролі підмета S виступає особовий займенник *wir*, допоміжне дієслово HV представлено формою дієслова *haben* у першій особі множини та третя форма дієслова *auswählen* – *ausgewählt* (Partizip II) виконують функцію присудка, другорядні члени речення – додатки, виражений формою особового займенника третьої особи множини *Sie*. У підрядному реченні часу підмет S – це особовий займенник у першій особі множини *wir*, другорядні члени речення представлені іменниками *Jurastudenten*, *Universitäten*, числівником *zweitausend*, найвищим ступенем порівняння прикметників *Superlativandenbesten*, порівнянням *mehr als*. Структурну схему записуємо так: [S + HV + другорядні члени речення + P], (*nachdem* + S + другорядні члени речення P + HV), де S – підмет, HV – допоміжне слово, P – друга частина присудка, Partizip II.

Існує велика кількість таксономій мовленнєвих актів (далі МА), оскільки мовознавці приймають різні засади для своїх досліджень. Мовленнєвим актом є цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в певному суспільстві. Теорія мовленнєвих актів перебуває на стадії становлення. У різних дослідників спостерігаємо неоднакову кількість класів

мовленнєвих актів, однією з причин чого є різний ступінь абстракції при виокремленні тієї або тієї групи мовленнєвих дій. Лінгвісти Дж. Остін, З. Вендлер, Ю. Апресян класифікують іллокутивні акти на підставі різних типів дієслів-перформативів. Два важливі для теорії мовленнєвих актів поняття – «перформатив» і «констатив» — запропонував Дж. Остін [Остин 1986, с. 175-178].

Г. Почепцов, спираючись на ідеї Дж. Остіна та Дж. Сьорла, вибудовує свою класифікацію мовленнєвих актів у межах лінгвістичної теорії речення, розрізняючи в реченні тісно пов'язані структурний (конструктивний), семантичний і прагматичний аспекти. У комунікативно-функціональному плані важливого значення набуває комунікативна інтенція (спрямованість на розв'язання певного мовного завдання спілкування). За Г. Почепцовим, таксономія мовленнєвих актів відповідно до характеру прагматичного компонента виглядає таким чином [Иванова 1981, с. 161-281]:

- 1) констатив (ствердження);
- 2) промісив (обіцянка), менасив (погроза);
- 3) перформативи (привітання, подяка, вибачення, гарантія, призначення);
- 4) директиви: а) ін'юнктив (наказ), б) реквестив (прохання);
- 5) квеситив (питальне речення).

Мовлення стало об'єктом уваги лінгвістів у 60-і роки, які розвивали теорію мовленнєвих актів (Д. Остін, Дж. Сьорль, П. Стросон, П. Грейс та ін). У межах цього напрямку вважається, що реалізована в мовленні мета є базовим поняттям, навколо якого групуються інші форми використання мови. Описуються різні види цілеспрямованих мовленнєвих актів, їхні класифікації. Теорія мовленнєвих актів і більш загальний напрям лінгвістичної прагматики, звертаючись до цілісного мовленнєвого акту в цілісній мовленнєвій ситуації, йдуть значно вперед порівняно з традиційною лінгвістикою, з її орієнтацією тільки на мовну систему. У цій роботі

підтримується класична таксономія мовленнєвих актів: констативи, комісиви, квеститиви та директиви.

1.4. Художній дискурс та його загальні характеристики

Міждисциплінарний напрямок, що вивчає дискурс, а також відповідний розділ лінгвістики називаються однаково – дискурсивним аналізом або дискурсивними дослідженнями.

Хоча мовна взаємодія протягом століть була предметом таких дисциплін, як риторика і ораторське мистецтво, а потім – стилістики та літературознавства, як власне науковий напрямок дискурсивний аналіз сформувався лише в останні десятиліття. Сталося це на тлі панування в лінгвістиці протягом більшої частини ХХ ст. протилежно спрямованої тенденції – боротьби за «очищення» науки про мову від вивчення мови.

Ф. де Соссюр вважав, що істинний об'єкт лінгвістики – мовна система (на противагу мови), М. Хомський закликав лінгвістів вивчати мовну «компетенцію» і абстрагуватися від питань вживання мови [Chomsky1965, с. 69].

В останній час, однак, пізнавальні установки в науці про мову починають змінюватися і набирає силу думка, відповідно до якої жодні мовні явища не можуть бути адекватно зрозумілі й описані поза їх вживанням, без урахування їх дискурсивних аспектів. Тому дискурсивний аналіз стає одним із центральних розділів лінгвістики.

На наш погляд, можна виділити три основні класи вживання цього терміну:

1) власне лінгвістичне, де дискурс мислиться як мова, що вписана в комунікативну ситуацію (пор. визначення Н. Д. Арутюнової «дискурс – це мова, занурена в життя» [Арутюнова 1998, с. 136–137.], як вид мовної комунікації, як одиниця спілкування;

2) дискурс, який використовується в публіцистиці, що бере початок у французьких структуралістів і, перш за все, у М. Фуко;

3) дискурс, який використовується в формальній лінгвістиці, яка намагається ввести елементи дискурсивних понять в арсенал генеративної граматики (Т. Райнхарт, Х. Камп) [Mann 2008, с. 243–281.].

У першому, власне лінгвістичному значенні вживання терміна «дискурс» само по собі є дуже різноманітним, але в цілому тут проглядаються спроби уточнення і розвитку традиційних понять мовних і мовленнєвих одиниць. Так, за визначенням В. В. Богданова, два нерівнозначні боки дискурсу представляє мова і текст. Дискурс розуміється як все, що ми говоримо і пишемо. «Терміни мова і текст будуть видовими по відношенню до об'єднуючого їх родового терміну дискурс» [Богданов 1993, с. 68].

Дискурс – теж текст, але такий, який складається із комунікативних одиниць мови – речень та їх об'єднань у більші єдності, що знаходяться в безперервному внутрішньому смислового зв'язку, що дозволяє сприймати його як цілісне утворення. Дискурсами можна вважати, наприклад, текст розповіді, статті, виступу, вірша. Як речення протиставлене висловлюванню, так, на нашу думку, і текст протиставлений дискурсу [Hopper 1987, с. 139-157].

Оскільки структура дискурсу припускає наявність двох докорінним чином протиставлених ролей – мовця і адресата, то сам процес мовленнєвого спілкування може розглядатися в цих двох перспективах. Моделювання процесів побудови (породження, синтезу) дискурсу – не те ж саме, що моделювання процесів розуміння (аналізу) дискурсу.

У науці про дискурс виділяються дві різні групи робіт – ті, які досліджують побудову дискурсу (наприклад, вибір лексичних засобів при називанні деякого об'єкта), і ті, які досліджують розуміння дискурсу адресатом (приміром, питання про те, як той, хто слухає, розуміє редуковані

лексичні засоби типу займенників, він співвідносить їх з тими чи іншими об'єктами).

Крім того, є ще третя перспектива – розгляд процесу мовленнєвого спілкування з позицій самого тексту, що виникає в процесі дискурсу (наприклад, займенники в тексті можна розглядати безвідносно до процесів їх породження мовцем і розуміння адресатом, просто як структурні сутності, що знаходяться в певному відношенні з іншими частинами тексту) [Danes1966,с. 56-58].

Дискурс – це мова, яка занурена в життя. Тому термін Дискурс на відміну від терміна Текст не застосовується до давніх і інших текстів, зв'язки яких з живою мовою не відновлюються безпосередньо»[Кибрик 2002, с. 307–309].

Отже, поняття дискурс включає екстралінгвістичні фактори, ритм. Як вказував свого часу А. Кібрік, «дискурс – це поняття більш широке, ніж текст» [Кибрик 2002, с. 307–309].

«Дискурс – це одночасно і процес мовної діяльності і її результат (= текст)»[Кибрик2002, с. 307–309].

При протиставленні з текстом дискурс сприймається як мовленнєвий уривок в «дії» або в контексті він набуває відповідного значення. Цей контекст в мові використовується відправником мовної інформації з певною метою, в конкретних умовах і в конкретному значенні [Halliday 1976, с. 10]

Н. Енквіст пояснює різницю між текстом і дискурсом таким чином: «коли ми розглядаємо текст окремо від ситуативного контексту, дискурс сприймається як одна частина ситуації» [Enkvist 1989,с. 369-382].

Термінологічні відмінності між «текстом» і «дискурсом» стали причиною виникнення іншої складної проблеми – чим відрізняється текстова лінгвістика тексту від дискурсивного аналізу?

Дискурсний аналіз, більше будучи між текстовою сферою, привертає не тільки лінгвістів, але також соціологів і психологів. Незважаючи на труднощі при розрізненні понять "текст і дискурс" (звідси з'являється

охоплення дискурсивного аналізу з лінгвістикою тексту і з граматиною тексту), за вказаним вище фактором, можна відрізнити текст від дискурсу. Текст повинен вивчатися, як готова реальність, в разі, коли відома його завершеність, дискурс ж вивчається як процес створення текстів, які мають свої специфічні особливості.

Проте дискурс більш складний і для його аналізу ми повинні відновити намір, думку відправника тексту, тобто повинні визначити, що мається на увазі за текстом, який додатково до експліцитної інформації в тексті породжується на наших очах. Звичайно, як і будь-яке природне явище, дискурс також має певну структуру. Не зважаючи на те, що в цій сфері є велика кількість досліджень, лінгвісти, можна сказати, приймають наявність подібних відносин між компонентами або одиницями в дискурсі.

У. Манн і С. Томпсон, розробляючи теорію риторичних структур, підготували цікаву модель структури дискурсу [Mann 2008, с. 243-281].

На підставі цієї теорії яка-небудь одиниця дискурсу пов'язана з іншою одиницею за допомогою зв'язку, що володіє змістовною закінченістю. Ці зв'язки називаються риторичними відносинами.

Термін «риторичний» носить умовний характер і вказує на те що кожна одиниця дискурсу, існує не сама по собі, а з деякою іншою для досягнення певної мети. Одиниці дискурсу, що вступають в риторичні відносини, можуть відрізнитися обсягом: від максимального (цілісний дискурс) до мінімального (окремі прості речення).

Дискурс будується в ієрархічній формі і на всіх рівнях ієрархії використовуються однакові риторичні відносини на всіх рівнях ієрархії. До риторичних відносин відносяться асиметричні і симетричні відносини. Послідовність, зіставлення, з'єднання відносяться до другого типу зв'язку [Chomsky1965, с. 71].

У. Чейф розглядає структуру дискурсу як інтонаційну одиницю, тобто як квант дискурсу, що відповідає фокусу свідомості. Зазвичай, в кожній інтонаційній одиниці представлений один елемент нової інформації і старої /

нової інформації відповідно за просодичною (наголошений / ненаголошений) і лексичну (займенник / іменник) реалізацією реферантів [Chafe 1994, с. 13]. Не можна не відзначити важливого моменту у вивченні пов'язаності в дискурсі. Жоден змістовний взаємозв'язок не має випадкового вживання між компонентами у чистому вигляді, тобто в ізольованій від інших форм.

Кожен раз на певний змістовний зв'язок в тій чи іншій мірі накладається інші змістовні зв'язки. Крім того, в багатокomпонентних дискурсах абсолютно не важливо, щоб один змістовний зв'язок виражався з початку і до кінця. В межах одного дискурсу можуть реалізовуватися змістовні зв'язки різних типів [Chafe 1994, с. 9]. Необхідно врахувати, що використання мовних засобів, що забезпечують ці змістовні зв'язки, обумовлюються низкою факторів (в тому числі, не тільки глибинними процесами, що відбуваються в самій мові, але також і факторами соціально-лінгвістичного характеру).

До факторів з соціально-лінгвістичною сутністю можна віднести особливості різних функціональних стилів і висунуті до них вимоги. Зміна цих вимог значно впливає на відбір адекватних мовних засобів. Тим не менш, саме по собі, для розуміння тексту однієї пов'язаності недостатньо.

Так, формування тексту, що володіє тісними зв'язками між компонентами, хоч і адекватно не представляє великих труднощів, але зрозуміти цей текст не завжди вдається.

«Зв'язаність» в межах тексту не ґрунтується лише на зв'язках, які наявні між словами, так як існує фактор, що дозволяє одержувачеві тексту відокремлювати текст, що володіє смисловою цілісністю, від тексту, який не володіє цією властивістю. Цей фактор називається смисловою послідовністю або цілісністю (coherence) [Ford 1993, с. 24].

Художній дискурс є одним із важливих та водночас найскладніших понять у сучасній лінгвістиці, яке залишає за собою широке поле для подальших досліджень. Як було простежено в процесі нашої розвідки, кожен мовознавець має власне визначення цього поняття, виокремлюючи в ньому ті

чи інші аспекти. Питання дискурсу загалом та художнього дискурсу зокрема завжди залишатиметься однією з актуальних проблем та цікавитиме як лінгвістів, так і літературознавців.

Убезсполучниковому складному реченніспочатку була стадія елементарного збігання простих речень, позбавлених граматичних засобів, а засоби зв'язку між ними зароджуються пізніше. Це, перш за все, найдавніші за походженням сполучники-частинки і, а, але. Їх поява представляла собою великий крок вперед по шляху синтаксичного розвитку, оскільки сполучник своїм місцеположенням та значенням трансформував в співвіднесені один з одним в тому чи іншому відношенні частини цілого – складного речення з формально визначеними кордонами частин.

Описання мовленнєвих актів та способів їх реалізації у німецькій мові відноситься до характерних особистостей граматичної науки останніх десятиліть. Дж.Р.Серль і багато інших лінгвістів (Дж.Лайонз, Дж.Остін, Т.А. ван Дейк) визначають МА не просто як акт мовлення. При висловленні емітент не тільки приводить в рух мовний апарат і вимовляє звуки. Він інформує реципієнта, або викликає у нього роздратування чи нудьгу, інтерес чи радість і т.д. Емітент також здійснює акти, що складаються у згадуванні тих чи інших осіб, місць. Крім того, він висловлює твердження або задає питання, віддає команду або доповідає, вітає або попереджає, тобто здійснює акт з числа тих, які Дж.Остін назвав іллокутивними. Для складного речення також є характерним упакування думки у різні види мовленнєвих актів.

РОЗДІЛ 2

НОМІНАТИВНА ТА КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.1 Формально-граматичний аспект складнопідрядного речення у художньому дискурсі

Незважаючи на те, що в німецькому мовознавстві граматична теорія не має до кінця оформлених і закінчених концепцій, в даний час найбільшого поширення отримала традиційна синтаксична класифікація складнопідрядних речень, але враховує при цьому граматичні засоби зв'язку, залежність складнопідрядного речення від головного (часто називається в німецькій граматиці провідним реченням), позиційне положення складнопідрядного речення по відношенню до головного, часто має назву в німецькій граматиці провідного речення.

У німецькій мові СПР можуть бути у першій, другій, третій (або навіть вищих) ступенях, що залежить від того, якому реченню вони залежні. ПР 1-ї ступені відносяться безпосередньо до ГР або до одного з його членів (див. приклад 16), а ПР 2 ступені (або вище) залежать не ГР, а саме підрядному реченню 1 ступені, або до одного з його членів. ПР 3 ступені відносяться до підрядного 2 ступені и т.д. (див. приклад 17).

З результатів підрахунку проаналізованого матеріалу встановлено, що 60% СПР в художній літературі Г. Грасса становлять складні з двома та більше підрядними реченнями(17), близько 40% - СПР з одним підрядним(1):(1)*Doch wenn Gustloff sein Leiden in Davos bald hatte auskurieren können und später als gesunder Parteigenosse tüchtig wurde, konnte dem kranken David keine Ärzte helfen;* (2) *Alexander Marinesko wurde 1913 geboren, und zwar in der Hafenstadt Odessa, am Schwarzen Meer gelegen, die einmal prächtig gewesen ein muß,* *was in Schwarzweißbildern der Film*

»PanzerkreuzerPotemkin« *bezeugt*. Так у (1) головним реченням є *konntendemkrankenDavidkeineÄrztshelfen*, від якого вже залежать два підрядних речення, які позначає дію, всупереч якому дія головного речення все одно відбувається, тобто це підрядне допустове речення. У(2) спостерігаємо СПР 2-рядної ступені залежності. ГР являється *AlexanderMarineskowurde 1913 geboren*, від якого йде 2-ступенєва розрядність: *die einmalprächtiggewesensein muß-* означальне ПР; *wasinSchwarzweißbildernderFilm »PanzerkreuzerPotemkin« bezeugt-* означальне ПР.

При формуванні СПР не рідко залучаються дієслова у різних формах Кон'юнктив відноситься до одного з морфолого-синтаксичних елементів моделі СПР (Е В. Гулига), що сприяють не тільки структурному варіюванню моделі, але і її ускладненню Синтаксичні структури, які містять кон'юнктивні форми дієслів, були проаналізовані з позицій реалізації семантичних варіантів кон'юнктива. Серед останніх в реальному мовному стандарті високочастотні варіанти, що вживаються в непрямій мові, (в художній прозі), в конструкціях зі значенням умови і порівняння.

Крім класичних СПР, які поширюють певний член речення, є ціла низка СПР, котрі містять непряму мову і тим самим передають мікро-діалог. Непряма мова представлена, перш за все, в СПР з додатковими підрядними (союзними і безсполучниковими), в яких домінують групи повнозначних дієслів. У СПР умовного (3) і порівняльного (4) типів реалізуються, відповідно, умовне і порівняльне значення, для вираження яких частіше використовуються кон'юнктивні форми повнозначних і, рідше, модальних дієслів. наприклад:(3) *Ziemlich billig für die Waffe, für die man bestimmtfünfzigFrankenhättehinblätternmüssen;* _____(4) *Als wäre der Mord von Davos gestern geschehen, fordern Rechtsradikale auf ihrer Website «Rache für Wilhelm Gustloff!».* Отже, приклад (3) – це 1-рядове з'ясувальне речення з умовною кон'юнктивною конструкцією з модальним дієсловом, а приклад (4) містить порівняльне ПР.

Складнопідрядні речення в німецькій мові складаються не з граматично рівноцінних речень, а з головного і підрядного, що з'єднуються за допомогою сполучників, відносних слів або безсполучниковим способом. У ролі союзних слів в складнопідрядних реченнях в німецькій мові виступають прислівники і відносні займенники. Основна різниця між союзними словами і підрядними союзами полягає в тому, що союзні слова виступають повноцінними членами речення, а союзи такими не є. Дана обставина впливає на особливості порядку слів у реченні.

Утворах Г. Грасса поєднання ГР та ПР відбувається переважно сполучниково (у 2 раз частіше за безсполучниковий зв'язок) (див. Табл. 2.1).

Таблиця №2.1

Поширеність засобів сполучення у складнопідрядному реченні

Вид сполучення	Сполучниковий зв'язок		Безсполучн. зв'язок	Разом
	Сполучник	Відносне слово		
Разом	137 (65,6%)	59 (28,2%)	13 (6,2%)	221
	195 (93,8%)		13 (6,2%)	209 (100%)

Синтетична субординація є домінантним способом сполучення предикативних одиниць у межах складнопідрядного речення, для цього використовуються сполучники та відносні займенники: (5)

Wenn das Rettungsboot auf Höhe der Reling des Torpedobootes war, während Sekunden also, gelanges Malum Mal, einzelne Schiffbrüchige zu übernehmen". "Aber lieber als von Mutter auf der Löwe geboren, wäre ich jenes Findelkind gewesen, dass sieben Stunden nach dem Schiffsuntergang vom Vorpostenboot VP1703 geborgen wurde.

Перевага надається сполучникам, інколи вони становлять єдино можливий спосіб поєднання предикативних одиниць (у складнопідрядних

речень з темпоральними, модальними та каузальними підрядними реченнями) (див. Табл. 2.2).

Таблиця №2.2

Поширеність сполучників складнопідрядного речення

als	370
dass	195
weil	121
wenn	93
während	80
nachdem	25
indem	10
Всього	894

Найбільш поширеним сполучником є *als* (41%), що зумовлено його функцією показання послідовності дії (6) або ж для порівняння (7) та сполучником *dass* для додаткового підрядного речення (8): (6) *AlserschonMaataufeinemHandelsschiffwar, lachte man überseinKauderwelsch; dochimVerlaufderJahrewirdvielendasLachenvergangensein, sokomischinspätererZeit die Befehledes U-Bootkommandantengeklungenhabenmögen; (7) Mirkamesvor, alslauschtemeinSohnnachletztemAusrufezeichendemBeifalleinesimaginiertenPubli kums; (8) Wir erfuhren, daßaufjederSeereise 3400 TonnenTrinkwasservorrätigseien, deneneinHochtankimInnerendeseinzigemSchornsteins als WasserWerkdiene.* Такі відношення розширяють певну частину головного та вводять додатковий прошарок інформації.

У сфері обумовленості найбільш продуктивним став сполучник *wenn* (10%), а також *weil* для ПР причини: (9) *WennzumFünfundachtziger-TreffennochüberfünfhundertÜberlebendeundRettergekommenwaren, hattensichdiesmalnurknappzweihundertversammelt, wasMutterveranlaßte,*

mirwährendderFeierstundezuzuflüstern; (10) *Ichhabegesossen, weilichDeutscherbin – und weil ausDavidderewigeJudesprach.* Причинно-наслідкові відношення, які встановлюються таким чином, пояснюють основну ситуацію у головному.

Використання відносних займенників є найбільш характерним способом введення підрядного означального: (11) *EinbemühterMannmeinesAlters, denmeineEhemaligebestellthatte, demesabernichtgelungenwar, KonnysVertrauenzugewinnen.* Приблизно 15% підрядних речень приєднуються за допомогою відносного займенника **der, die, das**:(12) *VomeigentlichenOpferderTat, demBeinahe-AbiturientenWolfgangStremplin, dersichonlinezumJudenDaviderhöthatte, warvorGerichtsogutwieniedieRede.* Такі займенники використовуються автором у різних відмінкових формах, що знаходить в залежності від присудка у підрядному реченні.

Підрядні з'ясувальні речення додаються у складнопідрядні речення за допомогою різних підтипів сполучникових слів: (13) *Gabiundichhättenwissenmüssen, **wass**ichinMöllnabgespielthat. Blind gestellt haben wir uns. Sie als Pädagogin, wenn auch an einer anderen Schule, hat bestimmt zu hören bekommen, **warum** ihrem Sohn ein Vortrag zu einem brisanten Thema, wie es hieß, »wegen abwegiger Tendenz« verweigert 183 worden ist; doch zugegeben, auch ich hätte mehr Interesse für meinen Sohn beweisen müssen.* З'єднувальними елементами часто стають відносні займенники **wer, was**, а також займенникові сполучники **warum**(13),**wie**та займенникові прислівники **wo(r)+um, auf, mit** тощо.

Отже, сполучникове поєднання підрядного та головного речень сприяє чіткішому розумінню відношень між частинами складного речення та простішому розумінню основної ідеї висловлення.

При подальшому аналізі складнопідрядних речень особливу увагу було приділено розташуванню підрядного речення по відношенню до головного -пре-, інтер- та постпозиції [Нарустранг 1999, с. 289]. У творах Г. Грасса підрядне у складі складнопідрядних речень може займати будь-яку з названих

позицій. Найчастішим є винесення ПР у постпозицію до головного (48%) та інтерпозицію (43%), що особливо характерно для додаткових (14), означальних (12, 13), наслідкових та темпоральних речень (6): (14) *Und immer wieder bescheinigt der Gefängnisarzt dem Häftling Frankfurter, daß in der andauernde Zuchthausaufenthalt nach und nach gesund mache.*

Пре-, інтер- та постпозицію Г. Грасс обрав для підрядних з'ясувальних, темпоральних, умовних з причиною та підрядних причини. Найменш поширеними виявилися складнопідрядні умовні речення: (15) *Was tun, wenn der Sohn des Vaters verbotene, seit Jahren unter Hausarrest leidende Gedanken liest, auf einen Schlag in Besitz nimmt und sogar in die Tat umsetzt?* Специфічним для темпоральних, підметових, додаткових, умовних та підрядних причини виявилось їх препозитивне розташування відносно головного речення.

Формально-граматична організація складнопідрядного речення у творі Г. Грасса характеризується різноманіттям форм та місцем розташування підрядних речень по відношенню до головного. Вони приєднуються автором, виходячи з природи підрядного та інтенціональної необхідності висловленої думки. Переважна більшість підрядних вводяться підрядними сполучниками, відносними займенниками та питальними словами.

2.2 Когнітивно-семантичний аспект складнопідрядного речення у художньому дискурсі

Вивчення складного речення у когнітивно-семантичному аспекті є одним з провідних напрямків сучасного синтаксису. Усі підрядні традиційно класифікуються на такі семантичні групи: додаткові, означальні, підметові, присудкові та обставинні, і всередині цих груп розрізняються складнопідрядні речення за видами [Нарустратг 1999, С.290-291; Шендельс 1982, С.350; Kleine Enzyklopädie 1983, S. 202-205]. Відносно новою вважається семантико-синтаксична таксономія А. М. Приходька, який виділяє значення

темпоральності, відносності, з'ясування, модальності та обумовленості, що привносить підрядне до ГР [Приходько 1998,с.3-4].

Семантико-синтаксична організація у творах Г.Грасса різноманітна. Найбільш уживаними стали з'ясувальні складнопідрядні речення – 45% (див. Табл.2.3).

Таблиця №2.3
Поширеність видів складнопідрядних речень

<i>Значення</i>	<i>Вид речення</i>	<i>Кількість</i>	<i>% на загальну кількість</i>	<i>Поширеність значення</i>
з'ясувальне	підметове	65	13	45%
	присудкове	110	21	
	додаткове	55	11	
відносне	означальне	60	12	12%
темпоральне	темпоральне (одночас.)	100	20	25%
	темпоральне (неодноч.)	26	5	
модальне	порівняльне реальне	10	2	2%
	порівняльне нереальне	0	0	
	модальне підрядне	0	0	
обумовленість	підрядне мети	1	0,01	16,5%
	наслідкове реальне	21	4	
	наслідкове нереальне	0	0	
	підр. причини	19	4	
	допустове	0	0	
	обмежувальне	1	0,01	
	умовне реальне	20	4	
	умовне нереальне	3	0,03	
Разом		491	100%	

З'ясувальні СПР представлені у переважній більшості додатковими реченнями, які використовуються автором для передачі думки, невпевненості, запитів та ін. Цей тип займає місце додатку у реченні. Поєднання ГР та ПР

речення відбувається сполучниково (2) та безсполучниково. Безсполучникова група додаткових речень ототожнюється за змістом з додатковим реченням із сполучником *dass*(1):(1)*Nur schade, Doktor Richter nicht Zeit fand, auch noch die Urkunde: geborenam;* (2) *Mein Sohn je doch gab vor, genau zu wissen, daß das Ortungsgerät des Hipper-Begleitschiffes nicht nur U-Bootgefahr ausgemacht habe, viel mehr sei T36 zweiziel gerichteten Torpedos ausgewichen.* Встановлені з'ясувальні відношення поширюють головне, такі підрядні містять основну думку всього складного речення. Нерідко, речення виражають роздуми, ствердження, впевненість. Деякі групи додаткових речень складають ПР із сполучником *ob*: (3) *Das neue Boot, S 13, von dem Marinesko so lange, ob nüchtern oder volltrunken, geträumt hatte, gehörte zur Stalinetz-Klasse.* Так, у (3) міститься скорочена форма підрядного, де автор залишив виключно нову інформацію, все інше можна відновити із попередньої частини або воно є зрозумілим із загального контексту.

Додаткові речення з відносними словами співвідносяться з питальним характером поданої інформації, коли питання має форму ПР та приєднується за допомогою відносного слова. Якщо підрядним реченням виступає загальне питання, то воно приєднується до ГР за допомогою сполучника *ob*: (4) *WieesinderSchulegehe, oberFreunde, womöglicheineFreundinhabe, welchenSportertreibe, wasihmdasgewiß teureGeburtstagsgeschenkderGroßmutter...* Така низка питань сприяє створенню відчуття діалогічного мовлення та часто залучається у художній літературі. Такий прийом характерний для ідеостилю Г.Грасса та літературі його періоду.

Складнопідрядні речення із підрядним реченням обумовленості (16,5%) представлені різноманітними типами (причини, мети, умови тощо). Особливо поширеним виявилися складнопідрядні речення з підрядними умови, які встановлюють причинно-наслідкові відношення, що фіксуються за допомогою *wenn*: (5) *Undwennman, wiegesagt wird, Erinnerungentauschen kann, warundistinderKarlsbaderStraßederUmschlagplatzfürsolchhaltbareWarezufinden.*

Саме цей вид відношень є типовим для сучасного мовлення в цілому, так для ідеостилю Г. Грасса, адже деталізація умов відбувається найбільш поширено саме через підрядне, бо надає авторові більш широкої можливості ввести додаткові риси чи умови події.

Також слід відмитити актуальність використання модально-порівняльних речень у творі сучасного письменника: (6) *Deshalb können wir auch nicht wissen, was sich Wolfgang Stremplin gedacht hat, als in ihm der Entschluß keimte, im Internet als Jude David eine Rolle zu spielen, oder was in seinem Kopf wortwörtlich vorging, als er stehend vor der Jugendherberge «Kurt Bürger» sah, wie sein Freundfeind, der sich online Wilhelm genannt hatte, nun, als Konrad Pokriefke, die Pistole aus der rechten Tasche seines Parka zog und nach dem ersten, dem Bauchschuß, mit drei weiteren Schüssen seinen Kopf und dessen verschlossene Gedanken traf.* Так як це речення 8 ступеневе за розрядністю СПР, то порівнюється дія 1го ступеня підрядного речення (*wassich Wolfgang Stremplingedachthat,*) з дією залежних від цього речення наступних ПР: (7) *Ertratauf, **als** habe er eine Mission zu verbreiten, **als** werde er demnächst etwas Erhabenes verkünden, **als** sei ihm eine Erleuchtung zuteil geworden.* Нереальність порівняння відображається не тільки сполучниками, але й дієсловами умовного способу.

Темпоральне речення виконує роль обставини часу та відображає часові відношення у тексті. Основна частина данного типу речень у творі виражає послідовність дій, при якій ГР та ПР приєднуються за допомогою сполучників *als, wenn*: (8) *Meine Mutter ist ganz okay, auch wenn sie mir mit ihrem dauernden Auschwitzgerede oft auf die Nerven gegangen ist;* (9) *Als ich ihm von einer Reportage über das in Schottland geklonte Wunderschaf Dolly und dessen Erfinder berichtete, sah ich ihn lächeln.* Особливістю сполучника *als* є прив'язка до одноразової дії в минулому, а *wenn*—багаторазового в минулому.

Використання означальних складнопідрядних речень зумовлене художнім дискурсом, адже цей тип речення несе додаткову описову характеристику іншим членам речення: (10)

FürWladimirKourotschkinjedochistdasausseinerSichtnamenlossinkendeSchiffvollbeladenmitNazisgewesen, dieseinHeimatland überfallenundbeimRückzugnurverbrannteErdehinterlassenhatten”.Залучення додаткової характеристики певних членів речення дозволяє ввести важливі деталі при описі подій, явищ, осіб тощо.

Серед особливих складнопідрядних речень також з’являються Spaltsätze та Emphasesätze. Це складнопідрядні виразні речення, в яких головне речення має у своєму складі виражений іменник завдяки конструкції „es“+ дієслово „sein“, до якого приєднується відносне підрядне речення:

(11) *Es war einmal ein kleiner Junge, der war taubstumm und ertrank beim Baden.*

У цьому прикладі чітко виражена конструкція es+ sein(в претеріальній формі) + означальне підрядне речення, для виокремлення ненаголошених членів речення. Тобто замість *EswareinmaleintaubstummerundertrankerbeimBadenJunge*, автор вибрав СПР з виразністю, для наголосу на опис юнака.

Серед складних речень також варто сказати про 3 типи ускладнених речень, які мають не тільки формальне, а й семантичне та стилістичне навантаження: **Treppensätze, Schachtelsätze i Perioden**[Fleischer 1996, с. 341]. **Treppensatz** – вид речення, коли підрядні речення слідують за головним із зростаючим ступенем залежності: (12) *Mit nur andeutender Geste wies mein Sohn, der unverhofft «Vati» zu mir gesagt hatte, zum Bücherbord, unter dem, was mit einem Blick nicht zu erfassen war, alle gerahmten Fotos – das von David als Wolfgang, Frankfurter jung und alt, die beiden dem U-Bootkommandanten Marinesko zugesprochenen – abgeräumt, abgehängt waren*”.Це речення є багатопідрядним реченням, і кожне нове ПР має різну залежність від попереднього, тобто, якщо ми видалимо напр. *dasvonDavid als Wolfgang, Frankfurterjungundalt*,логічний ланцюжок зруйнується, й тому зрозуміти це речення не вдасться.

Schachtelsätze - це вид речення с кількома підрядними, в якій частина речення, яка підрядує собі іншу частину і обрамляється нею ж: (13) *Mit*

Mutters Freundin Jenny Brunies, bei der ich damals als Oberschüler in Westberlin wohnte, habe ich auf ihr Drängen hin – »Meine Freundin Tulla hat mich wissen lassen, wie sehr sie sich unseren gemeinsamen Kinobesuch wünscht« – den Streifen gesehen und war ziemlich enttäuscht. Тож, ГР-*MitMuttersFreundinJennyBrunieshabeichaufihrDrängenhin,* яке вже доповнюється додатковими підрядними, надаючи реченню виразності і своєрідності.

Використання такої багатой палітри складнопідрядних речень зумовлено бажанням автора передати події у всіх площинах. Саме інтенція автора скрасити сюжет стала причиною великої кількості додаткових, темпоральних та означальних ПР. Широкий спектр відношень, котрі передаються підрядними, розкриває також особливості художнього дискурсу, а саме – здатність реалізувати усі задуми автора та долучити усі необхідні деталі.

2.3 Комунікативна організація складнопідрядного речення у художньому дискурсі

Природа складного речення є особливою навіть на комунікативному рівні. Кожне СПР може вводитися у мовлення як єдине висловлення, або як кілька, наприклад, у разі парцелювання. Все це можливо у художньому дискурсі та характеризує ідеостиль Г. Грасса як особливий та неповторний.

В першу чергу, накомунікативну організацію складнопідрядних речень утворах Г. Грасса впливає жанр художньої літератури, де основною є розповідь. Основна частина складнопідрядних речень знайшла своє місце у стверджувальних реченнях – констативах, де основним завданням є констатація, передача інформації про зовнішній світ (див. Табл.2.4).

Таблиця 2.4

Поширеність типів МА за типами

<i>Складнопідрядні</i>						
------------------------	--	--	--	--	--	--

<i>речення з підрядними різних значень</i>	<i>Констатив</i>	<i>Квеситив</i>	<i>Директив</i>	<i>Промісив</i>	<i>Перфоматив</i>	<i>Разом</i>
Разом	130	97	8	13	2	250
	51%	37%	3,5%	8%	0.5%	100%

У творах складнопідрядні речення переважно реалізуються у формі констативів (51% усіх складнопідрядних речень): (1) *Der Baukasten, aus dem sich mein Sohn bedient hatte, war ein Geschenk, das bestimmt aus Mutters Portemonnaie bezahlt worden war*; (2) *“Es muß meinem Sohn auf Antrag erlaubt worden sein, den besonderen Gegenstand im Besucherzimmer vorzuzeigen”*; (3) *Wie es in der Schule gehe, ob er Freunde, womöglich eine Freundin habe, welchen Sport er treibe, was ihm das gewiß teure Geburtstagsgeschenk der Großmutter, dessen Preis ich andeutungsweise wisse, bedeute, ob denn ein Computer und überhaupt die Möglichkeit moderner Kommunikation, das Internet zum Beispiel, neue Erkenntnisse zulasse, was ihm, falls er im Internet surfe, schwerpunktmäßig wichtig sei*. Основною метою цих речень є передача інформації та власної думки, що знаходить своє вираження у повідомленні та поясненні. Переважання цього виду МА зумовлено тим, щоб більша частина твору складає монолог, а не діалог персонажів.

У меншій кількості представлені складнопідрядні речення, які у дискурсі реалізуються як квеситиви (37%): (4) *Wastun, wenn der Sohn des Vaters verbotene, seit Jahren unter Hausarrest leidende Gedanken liest, auf einen Schlag in Besitz nimmt und sogar in die Tat umsetzt?*. Так, у (4) головне речення розпочинає квеситив та поширюється частиною, реалізованою у підрядному реченні.

Комісиви використовуються з метою запиту у слухача і використовуватись у діалогічному мовленні, але квеситиви у творах Г. Грасса

реалізуються, як правило, не у діалогічному мовленні персонажів, а у роздумах самого автора або при звертанні до читача.

У творах Г. Грасса директив може виражатись без допомоги наказового способу дієслова, а за рахунок семантичного значення висловлювання:

(5) *Den in England lebenden Deutschen und*

Österreichern sollte Gelegenheit zur Stimmabgabe geboten werden.

Загалом, письменник Г. Грасс використовує різні синтаксичні конструкції, кожна з яких виконує певну стилістичну функцію у літературному дискурсі, надаючи при цьому тексту виразності та неповторності і саме цим розкриває читачеві уявлення про героїв твору.

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що значну більшість СПР в художній літературі Г. Грасса становлять складні з двома, трьома та більше підрядними реченнями, близько 40% - СПР з одним підрядним: Найбільш поширеним сполучником є *als*, що зумовлено його функцією показання послідовності дії або ж для порівняння та сполучником *dass* для додаткового підрядного речення.

Основними видами СПР, використаних Г. Грассом, є додаткові, означальні, порівняльні та темпоральні, які надають розширену характеристику повідомлюваного. У переважній більшості досліджених складнопідрядних реченнях підрядне займає інтер- та постпозицію (означальне, додаткове), й препозицію (темпоральне). Складнопідрядні речення переважно використовуються у скопусі повідомлення у вигляді констатива та квеситива, що є типовим для творів художнього дискурсу.

ВИСНОВОК

Вивчення складнопідрядного речення почалося від аналогу безсполучникового складного речення, яке об'єднувало два простих речення інтонацією, пізніше відбувалось складання ПР на базі складносурядного. Завдяки вдосконаленню процесів мислення відбувається значний розвиток синтаксису, і, як наслідок, більш ефективно вивчення СПР.

Складнопідрядне речення утворюється з двох нерівнозначних предикативних одиниць: головного та підрядного речень, зв'язок і відносини між якими здійснюються за допомогою підрядних сполучників, сполучуваних слів і корелятивів. У німецькій мові виділяють такі основні види підрядних речень: означальні, з'ясувальні, обставинні (місця, часу, способу дії та ступеня, порівняльні, причини, наслідкові, мети, умовні, допустові) тощо. Також складнопідрядні речення з кількома підрядними класифікують за характером зв'язку між частинами:

- 1) складнопідрядні речення з послідовною підрядністю;
- 2) складнопідрядні речення з однорідною підрядністю;
- 3) складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю.

При вивченні речення у комунікативному аспекті спираються на ідеї Дж. Остіна, котрі складають ядро теорії мовленнєвих актів. Дж. Остін представив мовленнєвий акт у вигляді трьохрівневої ступені і розділив МА на локутивні, іллокутивні і перлокутивні. Ідеї Дж. Остіна були розвинені його послідовником Дж. Серль, який запропонував класифікацію іллокутивних мовленнєвих актів і виділив п'ять базисних видів іллокутивних актів: репрезентативний (асертив), директиви, комісії, експресивний і декларації.

Деталізація є однією з основних відмінних рис художнього дискурсу, від інших видів дискурсу. Він містить в собі відбиток конкретної культури, що переважає на певному етапі розвитку суспільства. Таким чином, дискурс художнього твору значним чином відрізняється від інших - він має

особливий характер взаємин і взаємодії між письменником і читачем, залучення культурних, естетичних і особистих знань про світ і відображення особливого ставлення до навколишньої дійсності. Все це впливає на форму, когнітивно-семантичну і комунікативну організацію складного речення. Багато в чому завдяки жанровому, тематичному і ідеологічному різноманіттю художній текст має дискурсне різноманіття. Саме в зв'язку з цими особливостями, вивчення дискурсу художнього твору представляє особливий дослідницький інтерес.

Сучасний письменник Г. Грасс використовує різні синтаксичні конструкції. Найбільш поширеними складнопідрядними конструкціями у проаналізованому творі є складнопідрядні речення з винесеним підрядним постпозицію до головного та інтерпозицію, що особливо характерно для додаткових, означальних, наслідкових, порівняльних та темпоральних речень.

Різнманітні види складнопідрядних речень виконують важливу стилістичну функцію у художньому дискурсі, надаючи йому рис, завдяки яким текст стає більш виразним, унікальним, більш чітко виділяється індивідуальний стиль автора.

У сучасній німецькій літературі у складнопідрядних реченнях підрядні найчастіше вводяться сполучниково, серед останніх популярними є сполучники *dass*, *als*, *weil*, відносні займенники *wer*, *was* і займенниковий сполучник *wie*. При використанні сполучника *als*, *weil*, *nachdem* неодмінно потрібно дотримуватися узгодження часів, що ускладнює мову складними граматичними конструкціями.

Г. Грасс використовує різноманітні складнопідрядні конструкції, які відображають інтенцію автора та спонукають читача до роздумів. Саме тому поширені причинно-наслідкові та з'ясувальні відношення між головним та підрядними.

Авторські ремарки відносяться до плану оповідача, мають іншу темпоральну структуру, яка позначає послідовність дій в минулому. У зв'язку з цим, діалог в поєднанні з текстом авторської ремарки може утворювати

фрагмент, який характеризується часовою багатомірністю. Події не вкладаються в єдину послідовність. Тут час різноспрямований на відміну від об'єктивного часу. Фрагмент може починатися з авторських ремарок, у яких, як правило, «звучить» причина, діалог є наслідок або результат. Обставинні повернення в часі і граматична форма *Präteritum* з *Plusquamperfekt* в тексті ремарок розгортають дію в минуле.

У творах Г. Грасса складнопідрядні речення переважно реалізуються у формі констативів та квеситивів, це пояснюється специфікою твору, а саме значною домінацією монологу, роздумів, описання почуттів тощо. Також, у творі зустрічаються комісиви та директиви, проте їх вживання є спорадичним.

Вивчення ідеостилю Г. Грасса є перспективним у подальшому, де слід концентруватися на дослідженні складних речень різних видів та визначенні їх доміантних типів відношень в них на матеріалі інших творів цього сучасного письменника.

SUMMARY

Das vorgestellte Papier bietet Einblicke in die Natur des Literaturdiskurses und seine nominative und kommunikative Organisation der komplexen Sätze zum Material von Günther Grass.

Der Gegenstand der Forschung sind komplexe Sätze im künstlerischen Diskurs, die aus dem Werk "Im Krebsgang" von G. Grass ausgewählt wurden.

Das Hauptziel der Arbeit ist, die Merkmale der formal-grammatikalischen, semantisch-syntaktischen und kommunikativen Struktur komplexer Sätze auf dem Material dieser Arbeit von G. Grass zu identifizieren.

Die Ergebnisse: der moderne Schriftsteller G. Grass verwendet verschiedene syntaktische Konstruktionen, von denen jede im Diskurs eine bestimmte stilistische Funktion übernimmt und dem Text Ausdruckskraft und Einzigartigkeit verleiht. Unter den verschiedenen Arten komplexer Sätze gibt es keine, die für den Diskurs seines Autors charakteristisch wären, und daher denke ich über eine weitere Untersuchung komplexer Sätze und die Definition ihrer dominanten Typen in anderen Werken dieses Autors nach.

Die gebräuchlichsten Konstruktionen komplexer Sätze sind die Sätze in der Postposition und Interposition zum Hauptsatz, was charakteristischerweise für die Objekt-, Attributiv-, Adverbial von Ursache- und Temporalsätzen ist.

Key words: *Literatur, Sprache, Syntax, Satzgefüge, der kognitive Aspekt, der künstlerische Diskurs, G. Grass.*